

ПСИХОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ОСІБ З РІЗНИМ ТИПОМ СХИЛЬНОСТІ ДО РИЗИКУ

У статті представлені результати емпіричного дослідження, спрямованого на вивчення індивідуально-типологічних особливостей схильності до ризику.

Ключові слова: індивідуально-психологічні особливості, схильність до ризику, психологічна характеристика.

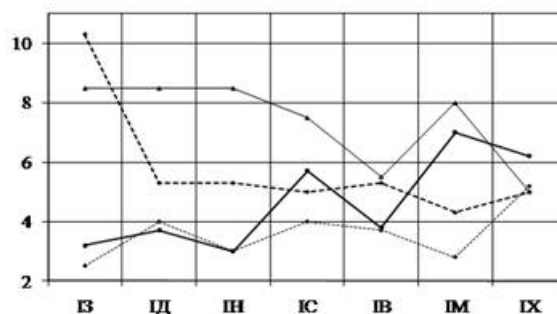
У статті представлено специфіку тих властивостей особистості, що закономірно пов'язані зі схильністю до ризику в осіб, що різняться якісно-кількісним поєднанням її показників (типом, диспозицією). Зокрема подано результати дослідження індивідуально-типових особливостей особистості в представників емоційно-ризикового типу (домінування емоційного компонента), когнітивно-ризикового (домінування когнітивного компонента), конативно-ризикового типу (перевага дійового компонента) та контрольно-регулятивного типу (перевага однойменного компонента). Попередньо було визначено досліджуваних, які утворювали групи з вираженим домінуванням однієї якісної модальності схильності до ризику. Ці типи за традицією [4, 6.] були названі мономодальними типами (стійке домінування одного з компонентів). Таких груп було утворено 4: В групу з домінуванням емоційного компонента ввійшло 6 осіб; з домінуванням когнітивного компонента – 4 особи; з домінуванням дійового компонента – 5 осіб; і, нарешті, групу з перевагою контрольно-регулюючого компонента склали 6 осіб.

Саме у представників означених типів, тобто схильних до певного типу ризику, досліджувались прояви тих психологічних властивостей особистості, що пов'язані зі показниками схильності до ризику.

Відбір представників схильних до певного типу ризику, здійснювався на підставі даних, що були отримані за допомогою оригінального тест-опитувальника якісних показників схильності до ризику (О.П. Саннікова, С.В. Бикова). Процедура відбору даних представників, здійснювалась за допомогою метода "асів". Перевага одного з чотирьох компонентів над іншими встановлювалася у тому випадку, коли його значення було розташовано у просторі четвертого квартилю розподілу (75 процентиль і вище) [1] на фоні низьких значень за іншими показниками (у даному випадку не вище 40 процентилей).

Для вивчення індивідуально-типових особливостей схильності до ризику, які виявляються в специфіці рис особистості, що аранжують цю схильність, та для порівняння психологічних портретів представників означених груп аналогічно, як і в груп досліджуваних, які відрізнялися за рівнем загального показника схильності до ризику, були побудовані профілі показників локусу контролю, факторів особистості за опитувальником FPI і Р. Кеттелла, імпульсивності і рефлексивності [1, 3]. Такий підхід дає змогу визначити, як спільне, так і відмінне у проявах схильності до ризику в представників кожного з визначених типів.

Розглянемо профілі показників локусу контролю представників мономодальних типів схильності до ризику. На рисунку 1.1 представлені профілі локусу контролю груп осіб з різним типом схильності до ризику, зокрема, групи з домінуванням емоційного (ЕКР), когнітивного (ККР), дійового (ДКР), контрольно-регулятивного типу схильності до ризику. На осі Х представлені показники інтернальності. На осі У – їх значення, що виражені у стенах. Середня лінія ряду також проходить через 5,5 стень. У цілому профілі розташувалися за своїми координатами на протилежних полюсах відносно середньої лінії ряду. Профіль представників контрольно-регулятивного типу схильності до ризику знаходиться вище середньої лінії ряду, а профілі представників емоційної, дійової, когнітивної групи (типу схильності до ризику) знаходяться нижче середньої лінії ряду. Таким чином загальна характеристика профілів виявляє їх полярність, що характеризує екстернальний та інтернальний типи локалізації контролю над значимими подіями. Особи з емоційним типом схильності до ризику, приписують відповідальність за різні неприємності іншим людям, або вважають, що неприємності виникають тому, що їм не щастить. Ці особи не бачать зв'язку між своїми діями та значимими для них подіями. Вони не спроможні контролювати цей зв'язок, на їх думку все, що з ними відбувається є випадковість, або наслідком дій інших людей. Представники даного типу (ЕКР) приписують свої успіхи і досягнення зовнішнім обставинам – фортуні, впливу інших людей. Особи, що відносяться до когнітивного типу схильності до ризику не можуть активно формувати своє коло спілкування, вони вважають, що міжособистісні стосунки є результатом активності партнерів.

	ЕКР	3,2	3,7	3,0	5,7	3,8	7,0	6,2
	ККР	4,3	5,3	5,3	5,0	5,3	4,3	5,0
	КрКр	8,5	8,5	8,5	7,5	5,5	8,0	5,0
	ДКР	2,5	4,0	3,0	4,0	3,7	2,8	5,2

Рис. 1.1. Профіль показників локусу контролю в групах осіб, що відрізняються між собою домінуванням одного з якісних компонентів (типом) схильності до ризику

Група, що складає досліджуваних дійового типу схильності до ризику, відносять свої успіхи, досягнення зовнішнім обставинам – везінню, допомогі інших людей, вони не можуть активно формувати своє коло спілкування, вони вважають, що міжособові стосунки є результатом активності партнерів, приписують відповідальність за різні неприємності іншим людям, або вважають, що ці неприємності виникають як слідство того, що їм не щастить. Контрольно регулятивного типу досліджуваних, високий рівень суб'єктивного контролю над всіма значними ситуаціями, такі люди вважають, що більшість важливих подій в їхньому житті є результатом власних дій, що вони можуть керувати і таким чином вони відчувають свою власну відповідальність за ці події, і за те як складається їх життя в цілому, все чого вони досягли в житті покладають на власний успіх і готові йти на досягнення нових своїх завдань. Досліджувані цього типу схильні винити самого себе у різних невдачах та програшах.

Характеристика особистісних факторів за методикою FPI груп осіб, які належать до різних мономодальних типів схильності до ризику. Визначення рангів груп випробуваних з різними типами схильності до ризику, що представлені в табл. 1, дає змогу дослідити особливості даної властивості в цих осіб. Особи, які складають групу, що входить до емоційного типу схильних до ризику (ЕКР) характеризуються драматичністю, емоційною нестійкістю, в них спостерігається недостатня саморегуляція та постійні перепади настрою. Представники даного типу не сором'язливі, схильні до афективного реагування, не схильні до депресії, та не впевнені в собі. Представники групи що належать до когнітивного типу схильності до ризику (ККР) не невротичні, характеризуються відсутністю агресивного ставлення до соціального кола, у них спостерігається виражена інтроверсія, ці люди не товариські, емоційно стійкі. Досліджувані, які належать до дійового типу схильності до ризику не проявляють значної потреби у спілкуванні, вони характеризуються агресивним ставленням до соціального кола та схильністю до домінування.

Таблиця 1

Ранг	Мономодальні типи схильності до ризику			
	ЕКР	ККР	ДКР	КрКр
1.	XI + емоційна лабільність	I - відсутність невротичності	V - відсутність товарищескості	VI + врівноваженість
2.	VIII - відсутність сором'язливості	VII - відсутність агресивності	VII + реактивна агресивність	VII - відсутність агресивності
3.	IV + емоційна нестійкість	X - інтроверсія	VI + емоційна нестійкість	XI - емоційна стабільність
4.	III - відсутність депресивності	V - відсутність товарищескості	IV - не роздратованість	IV - не роздратованість

Ці особи емоційно не стійкі та невротичні. Особи, що складають контрольно-регулятивну групу схильних до ризику врівноважені, у них відсутня агресивність та схильність у домінуванні, вони емоційно стабільні.

Ранги особистісних факторів за методикою FPI, в осіб, що розрізняються типом схильності до ризику.

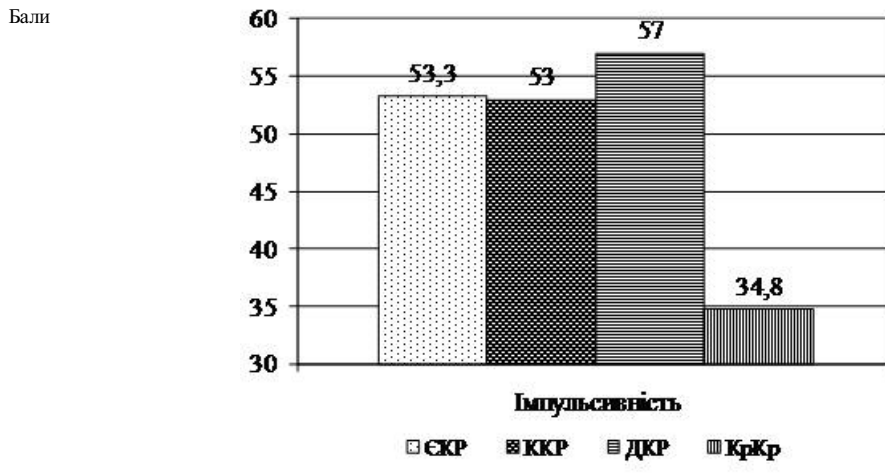
Характеристика факторної структури особистості представників певних типів схильності до ризику. Групу людей, що увійшла до емоційного типу схильності до ризику можна охарактеризувати, як сміливих, рішучих.

Ці люди, прагнуть до почуття нового та невизначеного (Н+); вони самовпевнені, безпечні, веселі, енергійні, не боязливі (О-); схильні до екстраверсії (Q1+); не мають внутрішніх конфліктів (Q3+). Особи, що входять до емоційного типу схильності до ризику, як правило, всім задоволені, рідко зосереджуються на своїх досягненнях чи неуспіхах (Q4-). Представники когнітивного типу характеризуються пристосованістю (Q1-); сміливістю, схильністю до авантюрних вчинків, швидко забувають про невдачі, легко переносять емоційні навантаження (Н+); егоїстичні, нестабільні, легко кидають нове діло, при наявності власної зацікавленості йдуть на хитрощі (G-); інтереси таких осіб направлені на зовнішні події (Q1+); вони активні, безпечні, покладаються на фортуна, оптимістичні (F+). Особи, що належать до конативного типу прагнуть до нових вражень, довіряють своїй інтуїції (I+). Вони збуджені, незібрані, емоційно не стабільні, роздратовані, нетерплячі з домінуванням поганого настрою (Q4+). У таких осіб існує багате уявлення, вони люблять фантазувати, орієнтуються на власні бажання, їх поведінка визначається ексцентричністю та оригінальністю (M+). Представники даної групи незалежні, самостійні, не потребують підтримки, сміливі (Q2+). Досліджувані, що увійшли до контрольно регулятивної групи пасивні, конформні, сором'язливі, тактичні та дипломатичні (E-); уміють контролювати свої емоції та свій настрій, стабільні у своїх планах (C+); консервативні, не прихильні до змін (Q1-), толерантні, комунікативні, добре почувають себе в колективі та люблять працювати в команді (L-).

Розглянемо особливості імпульсивності і рефлексивності осіб, що різняться схильністю до ризику На рис. 1.2 представлені діаграми імпульсивності і рефлексивності представників різних типів схильності до ризику, до яких відносяться мономодальні типи схильності до ризику: емоційний (ЕКР), когнітивний (ККР), дійовий (ДКР), контрольно-регулятивний. Середня лінія ряду проходить через 40 балів. Діаграма представників контрольно регулятивної групи (типу схильності до ризику) знаходиться нижче середньої лінії ряду, а діаграми представників емоційної, дійової, когнітивної групи (типу схильності до ризику) вище середньої лінії ряду. Особи, що входять до груп емоційного, когнітивного, дійового типів схильності до ризику характеризуються високою імпульсивністю, схильні виконувати дії під впливом зовнішніх обставин, чи під впливом емоційних переживань. У представників контрольно-регулятивного типу показники імпульсивності знаходяться нижче середньої лінії ряду, що свідчить про не виражену імпульсивність.

Перед тим, як аналізувати діаграми рефлексивності осіб, що різняться за схильністю до ризику, нагадаємо, що ми використовували методику визначення рівня розвитку рефлексивності А.В. Карпова. Автор методики розглядає рефлексивність як психічну властивість особистості. Теоретичні передумови розробки даної методики викладені в роботах А.В.Карпова [2].

Загалом можна відмітити, що особи з домінуванням емоційного компоненту схильності до ризику відчувають труднощі у контролюванні своїх емоцій, недостатній самоконтроль, низьку саморегуляцію, зміни настрою. Такі люди екстернально спрямовані, легко вступають до нових соціальних контактів, імпульсивні, самовпевнені, сміливі.

Особи, що відносяться до когнітивного типу схильності до ризику характеризуються хаотичністю та неорганізованістю, вони часто попадають в "жалелу", тому що здійснюють непродумані вчинки, ці люди сором'язливі і важко адаптуються у новій групі співрозмовників, в них відсутня агресивність до соціального оточення.

Група осіб, що належить до дійового типу схильності до ризику характеризується як особи, що легко йдуть на контакт з іншими людьми, вони люблять робити собі ефективну самоподачу, представники цієї групи не здатні в адаптаційній ситуації виконувати аналіз та виділяти в цій ситуації найважливі сторони, вони здатні до змін та саморозвитку, характеризуються потребою в домінуванні та нестійкістю емоційного стану, екстернально направлені, імпульсивні, сміливі, безпечні.

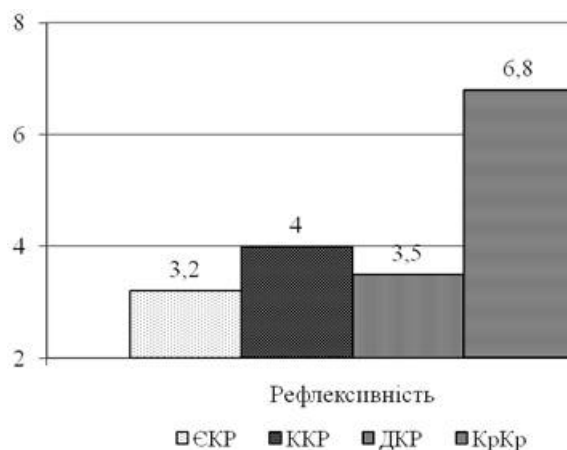

Рис. 1.2. Значення показників імпульсивності і рефлексивності осіб, що відрізняються між собою домінуванням одного з якісних компонентів (типом) схильності до ризику

Представникам контрольно регулятивного типу властива висока здатність визначати серед безліч інших факторів, ті які діють у конкретній адаптаційній

обстановці, такі люди характеризуються адекватною емоційною поведінкою, вони сором'язливі важко вступають у нові соціальні контакти, як правило підтримують відносини з одними і тими самими людьми, стійко реагують на стрес фактори, емоційно стабільні інтернально спрямовані, рефлексивні, довірливі.

Слід зазначити, що емпіричні результати, які ми одержали, підтверджують дані інших авторів. Так, у роботі А.О. Саннікової, яка вивчала психологічні особливості осіб, які відрізняються між собою схильністю або до рефлексивності, або, до імпульсивності, встановлено, що особам, *схильним до рефлексії* властивий високий самоконтроль поведінки, постійне обдумування своєї поточної діяльності, систематичний аналіз того, що відбувається, високий ступінь розгорнутості процесів ухвалення рішення. Вони відрізняються схильністю до самоаналізу в конкретних життєвих ситуаціях, ретельністю планування деталей своєї поведінки, частотою звернення до майбутніх подій, орієнтацією на майбутнє. Особи, що не схильні до рефлексії, тобто імпульсивні, як правило, довго не замислюються над відповіддю, рідко зважають на труднощі, які виникають при досягненні мети, не продумують деталі діяльності, орієнтуючись на кінцеву мету. Не схильні до аналізу своїх дій, мотивів, учинків, рішення ухвалюють швидко, деколи не замислюючись, вважають за краще діяти, а не роздумувати над причинами своїх невдач; у безлічі ситуацій діють імпульсно, керуючись першою думкою, ухвалюють необдумані рішення, часто не можуть передбачити, якої поведінки чекають від них довколишні; не замислюються над тим, які думки і відчуття викликають в інших людях їх слова і вчинки і тому часто ризикують [4].

Загалом можна визначити, що представники емоційного типу схильності до ризику характеризуються емоційною нестабільністю, імпульсивністю не вміють контролювати свої емоції, низькою саморегуляцією. Такі люди в напружених ситуаціях можуть піддаватися впливу емоційних реакцій, унаслідок чого виникає дезорганізація та емоційні зриви. Вони схильні до залежності, орієнтуються на точку зору навколишніх, не мають упевненості у своїх діях. Особи, що складають групу емоційного типу відкрито демонструють свої почуття, свою товариськість, вони легко вступають у нові контакти, завжди при спілкуванні тримаються легко і незалежно. Ці люди сміливі, самовпевнені, безпечні, не розуміють загрози, авантурні і тому схильні до ризику.

Розглянемо психологічну характеристику представників когнітивного типу схильності до ризику. Ці особистості емоційно стабільні, не схильні домінувати, не агресивні. Такі особистості легко орієнтуються в соціумі, що приводить до швидкої їх адаптації, навіть у незнайомій групі людей. Вони здатні виділяти серед різних чинників головні, легко орієнтуються в новій ситуації за допомогою здатності правильно її оцінювати. Такі люди готові до подолання невдач, але в них відмічається низький рівень комунікативної компетентності, що приводить до труднощів у міжособистісних стосунках. Вони не прагнуть поширювати своє коло соціальних контактів, та визначаються низькою потребою до спілкування, представники даного типу підтримують відносини з одними й тими ж самими людьми.

Дано психологічну характеристику групі осіб, які відносяться до дійового типу схильності до ризику. Встановлено, що представники цієї групи не точно орієнтуються та важко розпізнають сигнали соціуму, вони не вміють розпізнавати знаки, що повідомляють про поведінку інших людей у процесі спілкування, такі особи при зустрічі з проблемами, тривалий час знаходяться в стані невизначеності, не вміють реально оцінити обставини в ситуації, що склалася, не розуміють потреб чи стану співрозмовника, відчувають тільки потребу у своєму домінуванні, не вміють прогнозувати свою взаємодію з навколишніми, часто здійснюють непередумані вчинки. Представники цього типу легко йдуть на контакт з новими незнайомими людьми, почувують себе вільно перед аудиторією, у спілкуванні керуються першим враженням, завжди можуть підтримати бесіду. Такі особи отримують задоволення від ефективної самоподачі, самопрезентації, вони ініціативні в спілкуванні, але при цьому не демонструють відкритість почуттів.

Люди, які відносяться до контрольно регулятивного типу схильних до ризику стійко реагують на вплив стрес-факторів, упевнені у собі, оптимістичні та активні, розкуті, не мають труднощів у соціальних контактах, емоційно стійкі. Особи що належать до контрольно регулятивного типу схильності до ризику характеризуються високою здатністю визначати серед безлічі факторів головні, найбільш об'єктивно значимі. Ці люди легко визначають сутність навколишніх обставин, учинків інших людей, визначають головне та приймають правильне рішення у складних ситуаціях, характеризуються адекватною емоційною поведінкою, яка базується на попередньому аналізі ситуації. Треба відзначити, що цих осіб відрізняє вміння прогнозувати поведінку і передбачати результати свого впливу на співрозмовників. Ці особи розуміють та правильно оцінюють те, чого чекають від них, у не знайомій обстановці більш стримані в діях та емоціях.

Таким чином за допомогою якісного аналізу виділено групи осіб (типи) з домінуванням одного із компонентів схильності до ризику: емоційного (ЕКР), когнітивного (ККР), дійового (ДКР), контрольно регулятивного (КрКр). Цей підхід дозволив вивчити прояви схильності до ризику осіб, що розрізняються за якісно - кількісним поєднанням показників (за типом), які виявляються в специфіці локусу контролю, деяких факторів особистості (за Р. Кеттеллом, FPI), імпульсивності, рефлексивності. Індивідуальна специфіка схильності до ризику зумовлена поєднанням її якісних компонентів. ступінь домінування певного компонента визначає тип схильності до ризику: емоційний, когнітивний, конативний, контрольно-регулятивний.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Анастаси А.* Психологическое тестирование / А.Анастаси; [под ред. К.М. Гуревича, В.И. Лубовского]. – М. : Педагогика, 1982. – Кн. 1. – 320 с.; Кн. 2. – 336 с.
2. *Карпов А.В.* Рефлексивность как психическое свойство и методика ее диагностики / А.В.Карпов // Психологический журн. – 2003. – № 5. – С. 45-57.
3. *Практическая психодиагностика, методики и тесты / Д.Я. Райгородский.* – Самара: Издательский дом "Бахрах-М", 2002. – 667 с.
4. *Санникова А.А.* Импульсивность-рефлексивность как фактор индивидуальных различий / А.А. Санникова // Развитие личности профессионала в условиях социально-освітніх трансформацій суспільства : теорія і практика : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. 7–8 травня 2007 року. – К.; Одеса : 2007. – С. 65–68.
5. *Санникова О.П., Бикова С.В.* Научно-методический твір "Тест-опросник качественных компонентов склонности к риску (психодиагностическая методика)" : свідоцтво про реєстрацію авторського права на твір № 24519. Міністерство освіти і науки України. Опубл. 22.05.2008. – 26 с.
6. *Санникова О.П.* Формально-динамические и качественные метахарактеристики индивидуальности / О.П. Санникова // Наука і освіта. – 2007. – № 6-7. – С. 30-33.

Подано до редакції 30.09.2010